

ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักโพชฌงค์สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา

Strategic Leadership based on the Enlightenment Factors (Bojjhaiga) for Educational Administrators

อาทิตย์ ยงสวัสดิ์

Athit Yongsawad

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

E-mail: athit@ddn.ac.th

Received: 1 สิงหาคม 2567; Revised 15 สิงหาคม 2567; Accepted 30 สิงหาคม 2567

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ เป็นงานเขียนที่ผู้เขียนได้เรียบเรียงขึ้นจากการศึกษาและค้นคว้าหนังสือ เอกสารงานวิจัย บทความวิชาการ บทความวิจัย บทความหนังสือต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศ โดยเน้นไปที่การบูรณาการหลักพุทธธรรมกับศาสตร์การบริหารสมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ องค์ธรรมโพชฌงค์ การบริหารสถานศึกษาในยุคปัจจุบัน สืบเนื่องจากสภาพสังคมปัจจุบันที่เกิดปรากฏการณ์ความผันผวน การเปลี่ยนแปลง และสถานการณ์ที่คาดการณ์ได้ยากยิ่ง ไม่มีความคงเส้นคงวา ในมิติต่างๆ ของสังคมโลก ส่งผลให้มนุษย์ทุกคนต้องเผชิญกับความไม่แน่นอน สถานการณ์ที่ผันผวนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จากการผันผวนและเปลี่ยนแปลงดังกล่าว อาจส่งผลกระทบต่อทำให้แผนการปฏิบัติงานและเป้าหมายในการจัดการศึกษาของสถานศึกษาขาดประสิทธิภาพและทำให้ประสิทธิผลลดทอนลงไปด้วยได้ ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาในยุคปัจจุบันจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในมิติต่างๆ มากมายนั้น ทำให้ผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องมีทักษะ องค์ความรู้ ปฏิภาณไหวพริบ ความสามารถในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่าง สุขุม รอบคอบ สอดคล้องกับสถานการณ์ และมีความเข้าใจในเรื่องราวต่างๆ ขององค์การทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา ได้ทะลุปรุโปร่งเป็นอย่างดี มีความเข้าใจผู้อื่น ทั้งด้านสุขภาพกาย ด้านอารมณ์หรือความรู้สึกของผู้อื่น โดยไม่เอาตนเองเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา สามารถกำหนดทิศทาง วิสัยทัศน์ พันธกิจ และเป้าหมาย มีแผนปฏิบัติการต่างๆ ที่ชัดเจนแต่สามารถปรับเปลี่ยน ยืดหยุ่นให้สอดคล้องกับสถานการณ์ได้ตลอดเวลา ในการดำเนินงานให้ประสบผลสำเร็จมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างยั่งยืน ด้วยการบูรณาการหลักพุทธธรรมกับศาสตร์ความรู้สมัยใหม่ เพื่อเสริมสร้างพลังในการบริหาร ก่อให้เกิดองค์ความรู้ในการบริหารจัดการสถานศึกษาที่เหมาะสมกับสังคมในปัจจุบัน โดยใช้องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ หลักโพชฌงค์ 7 ในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พัฒนาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา น้อมนำมาบูรณาการเข้ากับศาสตร์การบริหารสมัยใหม่ในการบริหารจัดการสถานศึกษาให้เจริญงอกงามโดยธรรม

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์, ผู้บริหารสถานศึกษา, องค์ธรรมโพชฌงค์

ABSTRACT

This article is written as a result of the author's research, incorporating a wide range of sources such as books, academic papers, research articles, and critical reviews from both domestic and international perspectives. It focuses on integrating Buddhist principles with modern management science, particularly in relation to strategic leadership, the Bojjhaiga: enlightenment factors, and contemporary educational

administration. Given the current societal context, where volatility, uncertainty, and rapid changes across various dimensions of the global environment have become the norm, people are constantly confronted with unpredictable situations. These challenges often affect educational institutions, potentially leading to disruptions in operational plans and reduced effectiveness in achieving educational goals. In such a complex and fast-changing environment, the role of educational administrators is crucial. They are tasked with navigating these challenges efficiently, which requires them to possess a variety of skills, knowledge, and foresight. Effective administrators must demonstrate acute problem-solving abilities, strategic thinking, and the capacity to remain calm and composed in the face of challenges. Moreover, they must have a profound understanding of both internal and external organizational dynamics. A key skill for modern educational leaders is empathy that shows the ability to understand and resonate with the physical and emotional states of others without being self-centered. Administrators must guide their institutions by setting clear visions, missions, and objectives, while also being flexible enough to adjust plans in accordance with changing circumstances. In order to achieve sustainable success, administrators must integrate Buddhist principles with modern management practices, drawing on the Bojjhaṅga. These seven factors contributing to the ethical and sustainable growth of educational organizations. The integration of Buddhist principles with modern management theories enables educational leaders to adapt to contemporary challenges, ensuring the efficiency and effectiveness of educational administration. By cultivating strategic leadership through the lens of Buddhist wisdom, administrators can create educational environments that thrive in harmony with both spiritual and practical principles. The framework of the Bojjhaṅga provides administrators with tools for fostering internal and external growth, enabling them to lead with empathy, clarity, and foresight. This comprehensive approach ensures that institutions can navigate uncertainties while maintaining a strong ethical foundation, ultimately leading to long-term, sustainable success.

Keywords: Strategic Leadership, Educational Administrator, The Bojjhaṅga

บทนำ

ในยุคปัจจุบันที่สภาพแวดล้อม สภาพภูมิอากาศ โรคอุบัติใหม่ สังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวิวัฒนาการเทคโนโลยี (Evolution of Technology) เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลต่อสุขภาพร่างกายและสุขภาพจิตของมนุษย์ไม่ว่าจะทางตรงหรือทางอ้อม ทำให้มนุษย์เกิดนิรวรณ 5 เช่น ถีนมิทธะนิรวรณ ความหดหู่และเซื่องซึม-Thāna-middha: sloth and torpor อุทัจจกุกกัจจะนิรวรณ ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ, ความกระวนกระวายกลัวกังวล-Uddhaccakukkucca: distraction and remorse; flurry and worry; restlessness and anxiety และวิจิกิจฉานิรวรณ ความลังเลสงสัย-Vicikicchā: doubt; uncertainty) เป็นต้น (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2564) รวมถึงผู้บริหารสถานศึกษาด้วย ส่งผลทำให้ผู้บริหารสถานศึกษาเกิดความวิตกกังวลใจกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในมิติต่างๆ เกิดความท้าทายของการเป็นผู้นำในสถานศึกษาเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นผู้บริหารสถานศึกษาที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา และนักเรียนรวมทั้งสังคมและชุมชนโดยรอบสถานศึกษาด้วยแล้ว จำเป็นต้องเพิ่มขีดความสามารถในการปรับตัวและสร้างสรรค์กลยุทธ์ในการบริหารสถานศึกษา มียุทธวิธีที่เหมาะสมกับสถานการณ์ต่างๆ เพื่อให้สถานศึกษาเดินหน้าสู่ความสำเร็จให้จงได้ ด้วยการประยุกต์ใช้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะ “องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ หลักธรรมโพชฌงค์ 7” ซึ่งเป็นธรรมะ

ที่นำไปสู่การตรัสรู้และสร้างสมดุลในชีวิตของมนุษย์ สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

องค์ธรรมโพชฌงค์ 7 ประกอบด้วย 1. สติ (mindfulness) 2. ฉัมมวิจยะ (truth investigation) 3. วิริยะ (effort) 4. ปีติ (zest) 5. ปัสสัทธิ (tranquillity) 6. สมาธิ (concentration) และ 7. อุเบกขา (equanimity) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2553) องค์ธรรมทั้งเจ็ดข้อนี้เป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาปรับใช้ในการบริหารงานในสถานศึกษาเพื่อเสริมสร้างคุณภาพของสถานศึกษาและความเป็นผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษา ซึ่งบทความนี้จะอธิบายวิธีการนำองค์ธรรมโพชฌงค์มาประยุกต์ใช้ในบริบทของการบริหารสถานศึกษา และนำเสนอแนวทางในการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักโพชฌงค์ด้วย

ความสำคัญของภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์

คำว่า “Strategy” มาจากคำว่า “Strategos” ในภาษากรีก ที่เกิดจากคำว่า “Stratgos” หมายถึง “army” ผสมกับคำว่า “agein” หมายถึง “lead” จึงทำให้นักวิชาการทางการบริหารตีความว่า “Leading the Total Organization” หรือ “การนำทางให้องค์กรโดยรวม” ซึ่งมีทั้งในเชิงจุดมุ่งหมายและวิธีการว่า จะต้องทำ “อะไร” ให้สำเร็จ และต้องทำ “อย่างไร” นั้นเอง (วัตนา วงศ์เกียรติรัตน์ และคณะ, 2548) และจากการศึกษาความหมายของกลยุทธ์มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้ แซมูเอล (Samuel) ได้ให้ความหมายไว้ คือชุดของทางเลือกระยะยาวเกี่ยวกับเป้าประสงค์เชิงปฏิบัติการและนโยบาย รวมทั้งแผนปฏิบัติการของแผนงานของรัฐบาล ซึ่งองค์การภาคีรัฐบาลกำหนดโดยคำนึงถึงปัจจัยที่สำคัญสองประการ อันได้แก่ 1. วัตถุประสงค์ของแผนงานที่รัฐบาลกำหนดไว้ 2. สิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานของแผนงานดังกล่าว (Paul Samuel, 1983) ฟิดเลอร์ (Fidler) ได้ให้ความหมายไว้ คือความเป็นทิศทางและขอบข่ายขององค์การในช่วงเวลาหนึ่งซึ่งประสบความสำเร็จหรือเป็นประโยชน์ต่อขอบข่ายของการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรภายในองค์การ และสภาพแวดล้อมที่ตรงตามความต้องการของตลาด และความคาดหวังของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Brian Fidler, 2002) ลุสซีเออร์ (Lussier) ได้ให้ความหมายไว้ คือกลยุทธ์เป็นแผนดำเนินการตามพันธกิจเพื่อให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ตามที่กำหนด (Robert N. Lussier, 2003) และในส่วนของฮิตต์ ไอร์แลนด์ และโรเบิร์ต (Hitt Ireland and Robert) ได้ให้ความหมายไว้ คือภาวะผูกพันในการดำเนินงานต่างๆ โดยมีเป้าหมายเพื่อใช้ประโยชน์จากความสามารถหลัก ซึ่งเป็นข้อได้เปรียบที่เหนือผู้อื่น (Michael A. Hitt, R. Duane Ireland and Robert E. Hoskisson, 2011)

ในขณะเดียวกัน ยูคัล (Yukl) ได้กำหนดองค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารไว้ 7 ประการ (Gary Yukl, 2006) ดังนี้

1. การกำหนดวัตถุประสงค์ระยะยาวและการจัดลำดับความสำคัญ (Determine Long-Term Objectives and Priorities) วัตถุประสงค์ระยะยาวและการจัดลำดับความสำคัญควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของพันธกิจ วิสัยทัศน์ขององค์การ
2. การประเมินจุดอ่อนจุดแข็งในปัจจุบัน (Assess Current Strengths and Weaknesses) มีการประเมินผลการปฏิบัติงานขององค์การ การเปรียบเทียบการปฏิบัติงานขององค์การกับองค์การอื่นการศึกษาสภาพการได้เปรียบขององค์การ เช่น ทักษะความสามารถของบุคลากร ชื่อเสียงขององค์การ การตรวจสอบภายในและภายนอกองค์การ มีการศึกษาจุดอ่อนขององค์การเพื่อแก้ไขปรับปรุง
3. การกำหนดสมรรถนะหลัก (Identify Core Competencies) ความรู้ ความสามารถขององค์การที่จะปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งเป็นข้อได้เปรียบขององค์การ เช่น ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีความสามารถในการสร้างนวัตกรรม
4. การประเมินความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงด้านกลยุทธ์ (Evaluate the Need for a Major Change in Strategy) ผู้บริหารสามารถมองเห็นสถานการณ์และประเมินได้ว่าองค์การต้องปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ที่มีอยู่ขององค์การหรือไม่อย่างไร ผู้บริหารมีความยืดหยุ่น และสามารถปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสถานการณ์ต่างๆ ได้

5. การระบุกลยุทธ์ที่มีอนาคตไกล (Identify Promising Strategies) ผู้บริหารประเมินกลยุทธ์ต่างๆ อย่างรอบคอบ ไม่ด่วนตัดสินใจที่กลยุทธ์ใดกลยุทธ์หนึ่ง ผู้บริหารสามารถกำหนดกลยุทธ์ที่เหมาะสมสอดคล้องกับพันธกิจและศักยภาพขององค์กร

6. การประเมินผลของกลยุทธ์ที่คาดว่าจะได้รับ (Evaluate the Likely Outcomes of Astrategy) ผู้บริหารสามารถคาดการณ์สถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นหลังการดำเนินงานตามกลยุทธ์ทั้งในเชิงบวกและลบ

7. การให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในการคัดเลือกกลยุทธ์ (Involve Other Executives in Selectinga Strategy) กลยุทธ์ที่ดีควรพัฒนาขึ้นมาจากความร่วมมือของทีมผู้บริหาร และควรเลือกกลยุทธ์ที่สามารถปรับเปลี่ยนได้

จากความหมายของกลยุทธ์และองค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของนักวิชาการที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น พอสรุปได้ว่า กลยุทธ์ หมายถึงแนวทาง แผนปฏิบัติการ ระเบียบปฏิบัติหรือแนวปฏิบัติที่เป็นทางดำเนินไปเพื่อให้องค์การบรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ขององค์กร ถึงแม้ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงของมิติต่างๆ ตามแต่สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาหนึ่งอย่างยั่งยืน โดยพร้อมด้วยองค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ทั้ง 7 ประการข้างต้น ที่ไปประกอบด้วย การกำหนดวัตถุประสงค์ การประเมินจุดอ่อนจุดแข็ง การกำหนดสมรรถนะหลัก การประเมินความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงด้านกลยุทธ์ การระบุกลยุทธ์ที่มีอนาคตไกล การประเมินผลของกลยุทธ์ที่คาดว่าจะได้รับ การให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในการคัดเลือกกลยุทธ์

ดังนั้น ผู้นำหรือผู้บริหารสถานศึกษาในปัจจุบันควรพัฒนาทักษะในการเป็นผู้นำอย่างรอบด้าน มองให้เห็นถึงองค์รวมของการเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์ที่หลากหลายมากขึ้น และหนึ่งในทักษะที่ควรพัฒนา คือภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ (Strategic Leadership) ที่หมายถึง ความสามารถของผู้นำในการกำหนดวิสัยทัศน์ การตัดสินใจสิ่งที่สำคัญๆ ในสถานการณ์ต่างๆ ที่ท้าทายโดยยืดหยุ่นและเป็นธรรม รวมทั้งการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อนำพาองค์กรหรือสถานศึกษาไปสู่ความสำเร็จ โดยเฉพาะในบริบทของสถานศึกษา การเป็นผู้นำเชิงกลยุทธ์ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลนั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในการพัฒนาสถานศึกษาให้ยั่งยืน สนับสนุนให้ทุกคนที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับสถานศึกษามีสุขภาพที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ได้พัฒนาตามหลักไตรสิกขา ประกอบด้วย อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา หรือเรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ และปัญญา ได้อย่างต่อเนื่องเหมาะสมกับฉันทะ (ความพอใจ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดีต่างๆ ขึ้นไป (Chanda: will; zeal; aspiration) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2553) ตามหน้าที่ความรับผิดชอบและศักยภาพของตนเอง อีกทั้งเป็นการนำพาสถานศึกษาไปสู่การพัฒนาที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่และสามารถแข่งขันในระดับนานาชาติได้ การพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์จึงเน้นไปที่การสร้างทักษะในการวางแผน การคิดวิเคราะห์ การสังเคราะห์เป็นองค์รวม และการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นรวดเร็วและรุนแรงอย่างต่อเนื่องในยุคปัจจุบัน

ผู้บริหารสถานศึกษาในยุคปัจจุบัน

ตามหนังสือสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา ที่ ศธ 0206.4/ว 19 เรื่อง มาตรฐานตำแหน่งของข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา ลงวันที่ 3 ตุลาคม 2567 โดยให้ใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2568 นั้น ได้กำหนดมาตรฐานตำแหน่งของข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา โดยกำหนดมาตรฐานตำแหน่ง ประเภท ผู้บริหารสถานศึกษาและผู้บริหารการศึกษา สายงาน บริหารสถานศึกษา มีลักษณะงานโดยทั่วไป คือสายงานบริหารสถานศึกษา มีลักษณะงานที่ปฏิบัติเกี่ยวกับการบริหารวิชาการและความเป็นผู้นำทางวิชาการ บริหารจัดการสถานศึกษา บริหารการเปลี่ยนแปลงเชิงกลยุทธ์และนวัตกรรม บริหารงานชุมชนและเครือข่าย รวมทั้งพัฒนาตนเองและวิชาชีพ และปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมาย โดยมีชื่อตำแหน่ง ได้แก่ รองผู้อำนวยการสถานศึกษา และผู้อำนวยการสถานศึกษา

ชื่อตำแหน่งผู้อำนวยการสถานศึกษา มีหน้าที่และความรับผิดชอบหลักในการบังคับบัญชาข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาและบุคลากรในสถานศึกษา และปฏิบัติราชการเกี่ยวกับการบริหารวิชาการและความเป็นผู้นำทางวิชาการ บริหาร

จัดการสถานศึกษา บริหารการเปลี่ยนแปลงเชิงกลยุทธ์และนวัตกรรม บริหารงานชุมชนและเครือข่าย รวมทั้งพัฒนาตนเอง และวิชาชีพ และปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

ลักษณะงานที่ปฏิบัติ การปฏิบัติงานของผู้อำนวยการสถานศึกษา ต้องมีการบูรณาการงานทั้ง 5 ด้าน ให้เชื่อมโยง และสอดคล้องกัน ดังนี้

1. ด้านการบริหารวิชาการและความเป็นผู้นำทางวิชาการ
2. ด้านการบริหารจัดการสถานศึกษา
3. ด้านการบริหารการเปลี่ยนแปลงเชิงกลยุทธ์และนวัตกรรม
4. ด้านการบริหารงานชุมชนและเครือข่าย
5. ด้านการพัฒนาตนเองและวิชาชีพ

โดยมีวินัย คุณธรรม จริยธรรม ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อในการบริหารสถานศึกษา และมีจรรยาบรรณของวิชาชีพ

ชื่อตำแหน่งรองผู้อำนวยการสถานศึกษา มีหน้าที่และความรับผิดชอบหลักในการบังคับบัญชาข้าราชการครู และบุคลากรทางการศึกษาและบุคลากรในสถานศึกษา รองจากผู้อำนวยการสถานศึกษา และช่วยปฏิบัติราชการเกี่ยวกับการบริหารวิชาการและความเป็นผู้นำทางวิชาการ บริหารจัดการสถานศึกษา บริหารการเปลี่ยนแปลงเชิงกลยุทธ์และนวัตกรรม บริหารงานชุมชนและเครือข่าย รวมทั้งพัฒนาตนเองและวิชาชีพ และปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

ลักษณะงานที่ปฏิบัติ การปฏิบัติงานของรองผู้อำนวยการสถานศึกษาเป็นการช่วยปฏิบัติงานของผู้อำนวยการสถานศึกษา ซึ่งต้องมีการบูรณาการงานทั้ง 5 ด้าน ให้เชื่อมโยงและสอดคล้องกัน โดยมีวินัย คุณธรรม จริยธรรม ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อในการบริหารสถานศึกษา และมีจรรยาบรรณของวิชาชีพ เหมือนกับผู้อำนวยการสถานศึกษา (สำนักงาน ก.ค.ศ., 2567)

จากหนังสือสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาที่กล่าวถึงข้างต้น ผู้บริหารสถานศึกษา ในยุคปัจจุบัน จึงเกิดความจำเป็นต้องจำเป็นในการพัฒนาอย่างรอบด้าน ทุกมิติสังคม ทั้งตนเอง บุคลากร นักเรียน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ต้องบริหารงานแบบมีส่วนร่วมเป็นองค์รวม บูรณาการงานทั้ง 5 ด้าน ให้เชื่อมโยงและสอดคล้องกันโดยน้อมนำหลักธรรมขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีธัมมวิจยะสัมโพชฌงค์ ความเพียรธรรม ในการใคร่ครวญคัดสรรธรรมที่จะนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมแก่กาล เพื่อธำรงไว้ซึ่งความมีวินัย คุณธรรม จริยธรรม และจรรยาบรรณของวิชาชีพในการบริหารสถานศึกษาให้เจริญงอกงามสมควรแก่ธรรม

องค์ธรรมโพชฌงค์ในบริบทของการเป็นผู้นำเชิงกลยุทธ์

โพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้-Bojjhaṅga: enlightenment factors) มาจากคำว่า โพชฌ กับ องค์ หรือโพธิ กับ องค์ จึงแปลว่า องค์แห่งการตรัสรู้ กล่าวตามศัพท์ก็คือ องค์แห่งโพธิหรือองค์แห่งโพธิญาณ หมายถึง องค์ประกอบหรือหลักธรรม ที่เป็นเครื่องประกอบของการตรัสรู้ หรือองค์ประกอบแห่งโพธิญาณ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต), 2559) องค์ธรรมโพชฌงค์หรือองค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ในพระพุทธศาสนา ประกอบไปด้วย 7 องค์ธรรม ซึ่งสามารถน้อมนำหลักธรรมดังกล่าวมาบูรณาการ ประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาตนเอง ทั้งด้านการบริหารกายและการบริหารจิตใจ และสามารถนำมาใช้ในบริบทของการเป็นผู้นำสถานศึกษาได้ โดยสามารถจำแนกการนำองค์ธรรมโพชฌงค์ แต่ละองค์ประกอบ มาปรับใช้ในบริบทของการบริหารสถานศึกษาได้ ดังต่อไปนี้

1. สติสัมโพชฌงค์ (ความระลึกได้สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง-Sati: mindfulness) คือการมีสติรู้ตัวอยู่ในปัจจุบัน ไม่หลงไปกับอารมณ์ (จิตและเจตสิก) หรือสิ่งที่เกิดขึ้น (รูป) ผู้นำที่มีสติหรือเป็นผู้ฝึกสติมาเป็นอย่างดีแล้ว จะสามารถ

มองเห็นสถานการณ์ต่างๆ อย่างชัดเจน แจ่มแจ้ง ทางตลอด มีความสงบในจิตใจ และไม่ถูกชักนำไปตามอำนาจของกิเลส หรือแรงกระทบทั้งภายนอกและภายใน

2. ธัมมวิจยะสัมโพชฌนค (ความเพียรธรรม, ความสอดส่องสืบค้นธรรม-Dhammavicaya: truth investigation) คือ การค้นคว้าหาความรู้และความจริง ด้วยเทคนิควิธีการต่างๆ โดยมีสติเป็นเครื่องพยุ่ง หนุนนำ และส่งเสริมสภาวะจิตให้มั่นคง แน่วแน่ ในการเพียรธรรมขณะเผชิญกับปัญหาหรือสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม ตรงกับปัญหา ผู้นำที่มีคุณลักษณะนี้ จะมีความสนใจ ใคร่รู้ในการศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลและปัญหาต่างๆ อย่างลึกซึ้งเป็นองค์รวมก่อนตัดสินใจในเรื่องหนึ่ง เรื่องใด

3. วิริยะสัมโพชฌนค (ความเพียร-Viriya: effort) คือความพยายามและความมุ่งมั่นในการดำเนินการ เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ผู้นำที่มีวิริยะสัมโพชฌนคจะมีความมุ่งมั่นในการทำงาน แม้จะเผชิญกับอุปสรรค แรงเสียดทาน และความท้าทายนานับประการในยุคสมัยปัจจุบัน ก็จะสามารถนำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้

4. ปติสัมโพชฌนค (ความอิมใจ-Pāti: zest) คือความอิมเอิบใจและความสุขที่เกิดขึ้นจากการทำงานและการประสบความสำเร็จโดยธรรม เพื่อธรรม ให้เกิดประโยชน์แก่คนทุกกลุ่ม พุทธธรรมที่นำมาใช้ เช่น พรหมวิหารหรือธรรมที่เป็นเครื่องอยู่ของพรหม ธรรมที่แผ่ไปไม่มีประมาณ ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นต้น ผู้นำที่มีปติจะมีพลังในการทำงาน และสามารถกระตุ้น ปลุกเร้าบุคลากรให้มีพลังกาย พลังใจ และความสุขในการทำงานได้

5. ปัสสัทธิสัมโพชฌนค (ความผอนคลายสงบเย็นกายใจ-Passaddhi: tranquillity) คือความสงบและความผอนคลายในจิตใจ ผู้นำที่มีปัสสัทธิจะมีความสงบ เยือกเย็น มีจิตใจหนักแน่น ในการรับมือกับสถานการณ์ที่กดดัน ยากลำบากได้อย่างมีสติ บริหารจัดการกับความเครียดและความวิตกกังวลต่างๆ ได้ดี

6. สมาธิสัมโพชฌนค (ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วแน่ในอารมณ์-Samādhi: concentration) คือ ความตั้งมั่นของจิตใจที่สามารถมุ่งเน้นไปยังสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้อย่างต่อเนื่อง แน่วแน่ มั่นคง ผู้นำที่มีสมาธิจะสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและมุ่งมั่นไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ แม้ว่าสภาพแวดล้อมต่างๆ จะเปลี่ยนแปลงไปมากเพียงใดก็ตาม ส่งผลทำให้องค์กรได้รับประสิทธิผลที่ดีอยู่เสมอตามเหตุตามปัจจัย

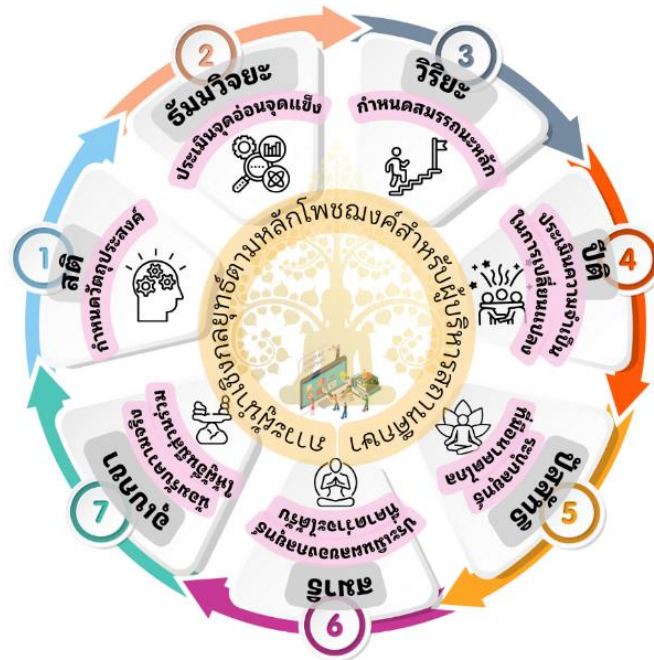
7. อุเบกขาสัมโพชฌนค (ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริง-Upekkhā: equanimity) คือการวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงไปทางใดทางหนึ่ง ผู้นำที่มีอุเบกขาจะสามารถตัดสินใจได้อย่างมีเหตุผลและเป็นธรรมมั่นคง ไม่เอนเอียงต่อสิ่งเร้าต่างๆ

สรุปได้ว่าผู้นำเชิงกลยุทธ์ที่พร้อมซึ่งองค์ธรรมโพชฌนคทั้งเจ็ดองค์ธรรมนี้ ในบริบทของการเป็นผู้นำจะมีความมุ่งมั่น ตั้งใจ ในการพัฒนาตนเองทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และพัฒนาทักษะเชิงกลยุทธ์ ที่จะเป็นเครื่องมือในการนำพาสถานศึกษาไปสู่ความสำเร็จในระยะยาวอย่างยั่งยืนต่อไป

ความรู้จากการศึกษา

การน้อมนำองค์ธรรมโพชฌนค ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษา สามารถสร้างผู้นำที่มีความสามารถในการตัดสินใจอย่างมีสติและมีสมาธิ เกิดความสมดุลในการบริหารจัดการ และสามารถเผชิญกับความท้าทายอย่างรอบด้านของการศึกษาในปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ การใช้ธรรมวิจยะเพื่อค้นหาความจริงและการวางแผนอย่างมีวิริยะจะช่วยให้ผู้นำสามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทุกมิติในการบริหารงานได้อย่างมั่นคง นอกจากนี้ การสร้างความสุขให้กับตนเองและบุคลากรด้วยองค์ธรรมปติ และการมีจิตใจที่สงบดุจดั่งหินผาและการรักษาความเป็นกลางในการบริหารด้วยองค์ธรรมปัสสัทธิและองค์ธรรมอุเบกขานั้น จะทำให้ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถนำพาสถานศึกษาไปสู่การพัฒนาแบบองค์รวม ประสบความสำเร็จในระยะยาวอย่างยั่งยืน และสอดคล้องกับวาระการพัฒนาที่ยั่งยืน ค.ศ. 2030 (2030 Agenda for Sustainable Development) ของประเทศสมาชิกสหประชาชาติ ซึ่งเป็นกรอบการพัฒนา

ของโลกเพื่อร่วมกันบรรลุการพัฒนาทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง ภายในปี ค.ศ. 2030 โดยกำหนดให้มีเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) (ปรเมธี วิมลศิริ, 2560) สรุปลงความรู้อันการศึกษาดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักโพชฌงค์สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา

บทสรุป

ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักโพชฌงค์สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา การถึงพร้อมด้วยสติ (Mindfulness) การมีสติระลึกรู้ตัวที่พร้อมอยู่ จะคอยส่งเสริมสนับสนุนเพิ่มศักยภาพประกอบการตัดสินใจได้อย่างรอบคอบและมีความสมดุล ในการกำหนดวัตถุประสงค์ระยะยาวและการจัดลำดับความสำคัญ รวมทั้งการประเมินสถานการณ์ต่างๆ อย่างรอบด้าน ผู้นำที่มีสติสามารถจัดการกับความกดดันและความขัดแย้งในองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ การฝึกสติอยู่เป็นประจำด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การนั่งสมาธิ เดินจงกรม เป็นต้น จะช่วยให้ผู้นำมีความชัดเจนในแนวทางและเป้าหมายในการบริหารจัดการสถานศึกษาให้บรรลุวัตถุประสงค์ ธรรมวิจยะ (Truth Investigation) การเป็นผู้นำที่มีความสามารถวิจยะและค้นคว้าหาข้อมูล เพื่อทำความเข้าใจปัญหา สถานการณ์ และโอกาสต่างๆ โดยมีการคัดสรรหลักพุทธธรรมเข้ามาบูรณาการการจัดการให้เหมาะสมกับปัญหา ซึ่งจะช่วยให้ผู้บริหารสามารถพัฒนากลยุทธ์ในการพัฒนาสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีการประเมินจุดอ่อนจุดแข็งในปัจจุบัน ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ช่วยให้ผู้นำตัดสินใจได้อย่างรอบคอบ มีเหตุผล และสามารถเผชิญหน้ากับความท้าทายทั้งในระยะสั้นและระยะยาวได้ วิริยะ (Effort) ในการบริหารสถานศึกษา ผู้นำต้องมีความมุ่งมั่นและพยายามอย่างต่อเนื่องในการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน และการพัฒนาบุคลากร ความพยายามนี้ไม่เพียงแต่ความขยันในการทำงาน แต่รวมถึงการกำหนดสมรรถนะหลัก การวางแผนและกำหนดเป้าหมายระยะยาวในการพัฒนาองค์กร ปิติ (Zest) ผู้นำที่สามารถสร้างบรรยากาศในการทำงานที่ดีและส่งเสริมความสุขให้กับบุคลากร จะสามารถสร้างองค์กรที่มีความมั่นคงและเติบโตอย่างยั่งยืนได้ มีการประเมินความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงด้านกลยุทธ์ ถ้ากลยุทธ์นั้นๆ ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์หรือบุคลากร การให้ความสำคัญกับความสุขของบุคลากรและนักเรียน หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จะเป็นสิ่งที่จะช่วยส่งเสริมความสำเร็จในระยะยาวของสถานศึกษา ปีติสัทธา (Tranquillity) ในสถานการณ์ที่มีความขัดแย้งหรือเกิดปัญหาอย่างฉับพลัน ผู้นำที่มีปีติสัทธาจะสามารถคิดหาวิธีการแก้ปัญหาได้อย่างสงบและมีประสิทธิภาพ มีการระบุงลยุทธ์ที่มีอนาคตไกล

ประเมินกลยุทธ์ต่างๆ อย่างรอบคอบ ไม่ด่วนตัดสินใจ สามารถกำหนดกลยุทธ์ที่เหมาะสมสอดคล้องกับพันธกิจและศักยภาพขององค์กร ด้วยความไม่ตื่นตระหนกเมื่อเผชิญกับปัญหาที่ท้าทาย จะช่วยให้ผู้นำสามารถควบคุมสถานการณ์และสร้างความเชื่อมั่นให้กับทีมงานได้ สมาธิ (Concentration) การเป็นผู้นำที่มีสมาธิช่วยให้การบริหารสามารถมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาสถานศึกษาอย่างเป็นระบบ ผู้นำที่มีสมาธิจะไม่เสียสมาธิจากสิ่งที่ไม่สำคัญ อุปกิเลสต่างๆ ที่จรเข้ามา และสามารถควบคุมสถานการณ์ที่ไม่แน่นอน ชับซ้อนได้เป็นอย่างดี และสามารถประเมินผลของกลยุทธ์ที่คาดว่าจะได้รับจากการคาดการณ์สถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นหลังการดำเนินงานตามกลยุทธ์ทั้งในด้านบวกและด้านลบ อุเบกขา (Equanimity) ผู้นำสถานศึกษาที่สามารถรักษาอุเบกขาในการตัดสินใจเรื่องสำคัญๆ พร้อมรับฟังความคิดเห็นของบุคลากร และการให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในการคัดเลือกกลยุทธ์ จะได้รับความเคารพ ศรัทธา จะเป็นที่ยึดถือของทุกคนในองค์กรมีความเป็นกลาง ซื่อสัตย์ จริงใจในการบริหารงานจะช่วยให้ผู้นำสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับทุกฝ่าย ตามความเป็นจริงอย่างมีเหตุผล ดังความตอนหนึ่งในปาฐกถาธรรมหัวข้อเรื่อง “เราจะกู้แผ่นดินกันอย่างไร” ของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต) (2566) ดังนี้ “ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยนี้กำกับทุกสิ่งทุกอย่าง “ผล” เกิดจาก “เหตุ” และเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน เมื่อเราต้องการผลเราก็ต้องทำเหตุ แต่การที่จะให้เกิดผลสำเร็จ คือ การที่เราจะทำให้ตรงเหตุได้ เราจะต้องมีความรู้ คือ ต้องมีปัญหา”

รายการอ้างอิง

- ปรเมธี วิมลศิริ. (2560). เส้นทางประเทศไทยสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน. **วารสารเศรษฐกิจและสังคม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ**, 54(4), 12.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). (2553). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 18. นนทบุรี: โรงพิมพ์พิมพ์การพิมพ์.
- วัฒนา วงศ์เกียรติรัตน์ และคณะ. (2563). **การวางแผนกลยุทธ์ : ศิลปะการกำหนดแผนองค์การสู่ความเป็นเลิศ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: คลังน่านาวิทยา อินโนกราฟิกส์.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต). (2564). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. แหล่งที่มา https://www.watnyanaves.net/uploads/File/books/pdf/dictionary_of_buddhism_pra-muan-dhaama.pdf สืบค้นเมื่อ 30 มิ.ย. 2567.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต). (2566). **โพชฌงค์พุทธวิธีเสริมสุขภาพ**. แหล่งที่มา <https://www.watnyanaves.net/en/book-full-text/327> สืบค้นเมื่อ 30 มิ.ย. 2567.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต). (2559). **โพชฌงค์พุทธวิธีเสริมสุขภาพ (ฉบับสองภาษา)**. แหล่งที่มา https://www.watnyanaves.net/uploads/File/books/pdf/bojjhanga_buddhist_method_for_health_improvement_thai-eng.pdf สืบค้นเมื่อ 30 มิ.ย. 2567.
- สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา. (2567). **หนังสือ ก.ค.ศ. ที่ ศร 0206.4/ว 19 เรื่อง มาตรฐานตำแหน่งของข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา ลงวันที่ 3 ตุลาคม 2567**. แหล่งที่มา https://otepc.go.th/th/content_page/item/5129-19-2567.html สืบค้นเมื่อ 30 มิ.ย. 2567.
- Brian Fidler. (2002). **Strategic Management for School Development**. London: Paul Chapman Publishing.
- Gary Yukl. (2006). **Leadership in Organization**. New Jersey: Courier Stoughton.
- Michael A. Hitt, R. Duane Ireland and Robert E. Hoskisson. (2011). **The Management of Strategic: Concepts and Cases**. Thomson.
- Paul Samuel. (1983). **Strategic Management of Development Programs**. Geneva: International Labor Office.
- Robert N. Lussier. (2003). **Management Fundamentals**. Canada: South-Western, a division of Thomson.